

PREFAȚĂ

LA EDIȚIA ROMÂNESCĂ

O lucrare de excepție, care apărea cu aproape două decenii în urmă, rod al ostenețelor cărturărești ale reputatului liturgist Thomas Pott, viețuitor la Mănăstirea Benedictină din Chevetogne, îmi reține atenția cu titlul ei provocator: *Reforma liturgică bizantină*. Deși ideea nu este străină spațiului ortodox, ea este cu atât mai provocatoare și mai incitantă când este propusă de un cercetător care aparține tradiției catolice de rit bizantin. Titlul, ca, de altfel, și semnătura sub care ea apărea, m-au determinat să descopăr conținutul lucrării și nu mică mi-a fost bucuria atunci când am constatat cu câtă profunzime și acrivie științifică au fost sesizate și analizate realitățile vieții și experienței liturgice abordate.

* * *

În primul rând, o prezentare succintă a autorului volumului. Părintele Thomas Pott s-a născut la data de 10 februarie 1967, la Hilversum (Olanda). La vârsta de douăzeci de ani s-a alăturat obștii Mănăstirii Benedictine de la Chevetogne.

A studiat Filosofia la Universitatea Catolică din Leuven (1985-1987), urmată de Bacalaureatul în Teologie la Institutul de Studii Teologice din Bruxelles (1990-1993). La Institutul Pontifical Oriental din Roma a obținut licența (1993-1995) cu lucrarea „L'idée de la réforme liturgique (Ideea de reformă liturgică)” și titlul de doctor în Științe Ecclesiale Orientale (1999) cu teza „La réforme liturgique byzantine. Étude du phénomène de l'évolution non-spontanée de la liturgie byzantine (Reforma liturgică bizantină. Studiul fenomenului evoluției deliberate a liturghiei bizantine)” – volumul de față – sub conducerea părintelui Robert F. Taft.

Thomas Pott este membru al Comisiei mixte internaționale de dialog teologic între Biserica Catolică și Biserica Ortodoxă (din 2006), consultant al Consiliului Pontifical pentru unitatea creștinilor (din 2007), cofondator al „Malines Conversations Group” pentru dialog teologic catolic-anglican (din 2013), consultant al Congregației Pontificale pentru Bisericile Orientale (din 2014) și membru al Comisiei liturgice a aceleiași Congregații (din 2015). În anul 2018, la Conferința Societății de Liturgică Orientală, care a avut loc la Prešov (Slovacia), a fost ales vice-președinte al acestei societăți. Este membru în comitetul de organizare și participant constant la Săptămâna de Studii Liturgice de la Institutul de Teologie Ortodoxă „Sfântul Serghie” din Paris.

În prezent, cariera didactică a părintelui Thomas Pott se desfășoară la Roma. La Institutul Pontifical Oriental susține cursurile intitulate „Reforma liturgică bizantină” și „Teologia sacramentală bizantină”, iar la Ateneul Pontifical Sant’ Anselmo cursurile de „Introducere în Liturghiile orientale” și de „Teologie sacramentală orientală”; tot aici a susținut și cursul intitulat „Tradiție și reformă” (2009-2015). A predat și la Universitatea Pontificală Gregoriană cursuri privind Tainele de inițiere creștină (2013-2014) și „Tainele – revelație a Bisericii” (2014-2015). Părintele Thomas Pott este și autorul a numeroase studii de specialitate în domeniul teologiei liturgice¹.

* * *

Încă din anii studenției, petrecuți la Institutul Teologic de grad Universitar din București (1985-1989), am fost atras de istoria reformei liturgice realizate de Conciliul II Vatican, istorie care se derulează pe tot parcursul secolului al XX-lea. În paralel, am fost preocupat să văd și să înțeleg cum se raportează tradiția ortodoxă la această problematică nouă, în aparență, și, totuși, atât de veche, dacă urmărim cu atenție logica în care sunt prezentate anumite etape ale dezvoltării cultului divin în Răsărit și modul în care sunt analizate aceste etape, „expresii ale reformei bizantine”, în lucrarea părintelui Thomas Pott. Trebuie să recunosc faptul că atitudinea mea vis-à-vis de această problematică este tributară gândirii părintelui Ene Braniște, citat în mai multe rânduri în cartea de față, și a ucenicului acestuia, părintele Nicolae Necula, alături de care m-am format ca teolog liturgist.

¹ A se vedea bibliografia sa, publicată la finalul acestui volum (pp. 283-289).

prothesisului și întreruperea evoluției sale și reformele secolului al XVII-lea în „periferia liturgică slavă”: rutenii catolici, mitropolitul Petru Movilă și patriarhul Nikon.

Analizând *etapa studită* a evoluției cultului liturgic bizantin, autorul cărții identifică elementele esențiale caracteristice tradiției liturgice studite, subliniind *noutatea* acestor elemente în spațiul liturgic răsăritean și concluzionând că „schimbările” produse în cadrul cultului divin la Constantinopol, începând cu această epocă, „par să indice faptul că a avut loc aici o reformă liturgică”⁹. Precizarea care urmează acestei concluzii ni s-a părut interesantă pentru că ea scoate în evidență calitatea cercetătorului care – dincolo de a-și susține cu orice preț opinia personală, în cazul de față aceea că în tradiția liturgică bizantină au avut loc reforme – face cercetare spre a sluji progresul științific. Iată ce spune autorul: „Totuși, am fost interesați în studiul nostru de schimbările în sine, de semnificația lor pentru evoluția ritului bizantin și de dinamismul care le-a generat, mai mult decât de a ști dacă schimbările care au avut loc pot fi numite sau nu «reformă liturgică»”¹⁰.

Al doilea exemplu este o reflectare a modului în care s-a păstrat de-a lungul timpului raportul dintre evoluția firească, dintre progresul sau creșterea organică a cultului divin și evoluția intenționată a acestuia, un rol important în acest proces avându-l modelul de slujire catedral, al cărui centru a fost Constantinopolul, și cel monahal, al cărui centru a fost Ierusalimul, cu Lavra Sfântului Sava. În sprijinul ideii de reformă sunt aduse modificările substanțiale care au avut loc în cadrul slujbelor liturgice din Vinerea Mare. Este vorba de „crearea” seriei celor unsprezece/douăsprezece Evanghelii pentru Utrenia din Vinerea Sfintelor Pătimiri, de dispariția Liturghiei Darurilor Înaintesfințite din cadrul Vecerniei Marii Vineri și de evoluția „intermezzoului” dintre Privegherea Pascală și Utrenia Pascală. Concluzia care se desprinde în urma acestui amplu demers este aceea că, în formarea sintezei liturgice bizantine, un rol important l-a jucat *evoluția intenționată* a cultului, alături de *evoluția spontană*, întâietatea având-o cea din urmă. „«Progresul» – afirmă autorul – nu constă

⁹ ПОРТ, *Reforma*, p. 163.

¹⁰ *Ibid.*

[...] în realizarea unui scop precis programat [aceasta ar însemna «fabricarea» programată a formelor de cult (n.n.)], ci mai degrabă în *adaptarea* care se face acestei tradiții, cu scopul ca ea să rămână o tradiție vie”¹¹. Constatarea finală a autorului, însă, este aceea că în cazul celor trei exemple analizate, evoluția intenționată, atunci când ea este impusă de contextul istoric și de necesitățile duhovnicești ale comunității liturgice și liturghisitoare, identificată cu noțiunile de „a ajusta”, „a gestiona” și „a revizui”, este prea puțin prezentă în spațiul ortodox.

Cu privire la cel de-al treilea exemplu, evoluția prothesisului, a acestui „ritual ascuns”, dat fiind faptul că, de timpuriu, el a început să fie săvârșit în taină, de către preot ajutat de diacon, departe de văzul comunității, constatarea este aceea că rânduiala lui a fost supusă unui proces și mai evident de „revizuire” caracterizat de „legea echilibrului liturgic”, înțeles de părintele Ene Braniște ca „supraveghere prudentă și atentă prin care Biserica a însoțit dintotdeauna evoluția liturgică”¹². Autorul cărții notează faptul că „revizuirile” succesive ale ritualului prothesisului nu au fost dublate de reflecția „teologico-liturgică” sau „liturgico-eclesială” care să reflecte fiecare etapă de dezvoltare, de la început până la stabilirea formei pe care o avem astăzi.

Un ultim exemplu este cel legat de reformele petrecute în lumea slavă, în secolul al XVII-lea. Când vorbim despre „revizuire”, „adaptare”, „înnoire” liturgică, în mod normal ne gândim la intențiile duhovnicești și pastorale care au determinat acele înnoiri. Cele trei exemple puse în dezbatere în cel de-al șaptelea capitol ne dau de înțeles că, pe lângă scopul pastoral pe care îl urmărește „revizuirea/adaptarea/înnoirea”, fapt reflectat de reforma Sfântului Petru Movilă, care și-a dorit, și a și realizat, revitalizarea vieții liturgice, există și un scop politic, fapt reflectat de reforma rutenilor uniți și de cea a patriarhului Nikon, pentru care reforma liturgică a însemnat un mod particular de a exprima apartenența eclesială sau identitatea politică.

¹¹ *Ibid.*, pp. 205-206.

¹² E. BRANIȘTE, „Probleme de actualitate”, în *Liturghia* (supra n. 5), p. 296; cf. *Id.*, „Le culte orthodoxe devant le monde contemporain. Opinions d’un théologien orthodoxe roumain”, *Societas Liturgica. Documents for liturgical Research and Renewal* 18, 1970, p. 3 (citat mai jos, în cap. 2 al acestui volum, pp. 87-91).

Prezentarea succintă a celor realizate de părintele Thomas Pott în amplul demers istorico-liturgic (mai curând „o reflecție istoriografică și o reinterpretare”¹³, cum spunea regretatul profesor Robert Taft), pe care l-a numit *Reformă liturgică bizantină*, ne arată că tradiția liturgică nu este una încremenită în timp, înghețată și conservată la nivelul veacului apostolic sau la nivelul veacurilor următoare acestuia, ci este una vie și dinamică, așa cum însăși Liturghia este, în interiorul ei, vie și dinamică. Fidelitatea tradițională, așa cum precizează părintele Thomas Pott, nu exclude creativitatea umană ci, dimpotrivă, „o presupune și o provoacă”¹⁴. Sigur că această creativitate poate eșua atunci când se încearcă să se facă din stejar iarăși ghindă. Astfel de tentative au existat, încercându-se întoarcerea la simplitatea apostolică a primilor creștini. Însă, în călătoria spre Ierusalim și spre veacul apostolic, adesea aceste încercări s-au rătăcit pe cale, iar rezultatul, cel puțin din punct de vedere liturgic, cu greu mai poate fi numit „creativitate”.

Cartea părintelui Thomas Pott ne arată că *evoluția spontană* a cultului divin, marcată uneori de *evoluția intenționată*, indiferent cum vrem să o numim pe aceasta din urmă, a conservat și a aprofundat mereu unul dintre scopurile esențiale ale cultului divin, *acela de a ne oferi experiența deplină a vieții în Hristos*.

Felicităm, din toată inima, pe Cezar Login pentru inițiativa inspirată de traducere în limba română a unei cărți provocatoare, prin titlul ei, și mult lămuritoare, prin conținutul ei, nădăjduind că toți aceia care o vor lectura vor dobândi, nu doar mai multă cunoștință, ci și mai mult folos duhovnicesc.

Pr. Prof. Dr. Viorel SAVA

*Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dimitru Stăniloae”
din cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași*

¹³ Prefața la acest volum (POTT, *Reforma*), p. 13.

¹⁴ POTT, *Reforma*, p. 276.